

ПРОБЛЕМА ЯКОСТІ ОСВІТИ У ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

Петриченко Л. О.

Проблема якості освіти – одна з центральних у сучасній освітній політиці і науці, оскільки вона пов'язана з вирішенням комплексу завдань, спрямованих на розвиток особистості з високими моральними прагненнями та мотивами, її підготовку до життя в мінливому і суперечливому світі. Автор акцентує увагу на усвідомленні проблеми якості освіти, факторів її визначення, шляхів підвищення та труднощах, з якими просувається цей процес.

Ключові слова: якість освіти, педагогічний навчальний заклад, контроль якості.

Проблема качества образования – одна из центральных в современной образовательной политике и науке, так как она связана с решением комплекса заданий, направленных на развитие личности с высокими моральными стремлениями и мотивами, ее подготовку к жизни в изменчивом и противоречивом мире. Автор акцентирует внимание на осознании проблемы качества образования, факторов его определения, путей повышения и трудностей, с которыми движется этот процесс.

Ключевые слова: качество образования, педагогическое учебное заведение, контроль качества.

The problem of the quality of education is one of the central problems in educational policy and science because it is connected with achieving a range of objectives conducive to development of high moral aspirations and motives, preparedness for life in the changing and conflicting world. The author focuses attention on the realization of the problem of education quality, factors of its determination, ways of improvement and difficulties encountered along the path.

Key words: quality of education, pedagogical educational institution, quality control.

Постановка проблеми. Вхідження України в нову фазу соціально-економічного та соціокультурного розвитку характеризується розширенням спектра ринкових реформ, пошуком більш ефективних методів досягнення конкурентоспроможності в різних галузях суспільної діяльності. Відтак, виняткового значення набуває проблема якості. Проникнення філософії якості в усі сфери життєдіяльності зумовлено необхідністю зміни суспільних пріоритетів, глобалізацією міждержавних відносин, інтеграційними процесами, які діють у суспільстві та в освіті [10].

Сьогодні "якість освіти є основним пріоритетом державної науково-освітньої політики і передумовою національної безпеки держави, дотримання міжнародних норм і вимог законодавства України щодо реалізації права громадян на освіту. На забезпечення якості освіти спрямовуються матеріальні, фінансові, кадрові та наукові ресурси суспільства і держави, наголошується в Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті.

Можна виділити низку причин, які стимулювали роботу у сфері якості вищої освіти. Головна із них – перегляд самого поняття "якість" стосовно вищої освіти та навчального закладу.

Особливо загострюється проблема якості підготовки кадрів у країнах з перехідною економікою, однією з яких є Україна. Для цих країн можна виділити низку загальних факторів, що суттєво погіршили рівень надання послуг вищої освіти. Це: скасування державного розподілу випускників ВНЗ; дефіцит фахівців, здатних працювати в умовах ринкової економіки, і натомість надлишок традиційних фахівців; нестабільний попит на фахівців – випускників ВНЗ; скорочення фінансування з державного бюджету загальноосвітньої та наукової діяльності тощо.

Аналіз психолого-педагогічних джерел свідчить про те, що окремі аспекти проблеми вивчалися і продовжують вивчатися відомими науковцями П. Вяткиним, А. Дяковим, В. Качаловим, В. Полянським, П. Яременко.

Системне дослідження якості освіти, на думку Я. Яхніна, передбачає вивчення комплексу проблем, що охоплюють: а) з'ясування сутності базових понять якості освіти (її означення, структурні компоненти, властивості, критерії і норми тощо); б) визначення процедур і показників оцінювання якості освіти (як освітнього процесу, його результату і функціональної системи); в) проведення моніторингу та прийняття управлінських рішень з метою забезпечення встановлених норм якості освіти на всіх її рівнях [10, с. 16].

В угоді (Європейського союзу) ЄС (стаття 149) зазначається, що європейська спільнота сприятиме розвитку якісної освіти шляхом заохочення співпраці між країнами-членами ЄС, і якщо необхідно, підтримки і доповнення їх дій, поважаючи одночасно відповідальність країн-членів за зміст навчання й організацію освітніх систем, їхню культурну та мовну різноманітність [2, с. 45].

Якість освіти може відбивати сучасні потреби, але може бути націлена на майбутнє. Забезпечувати якість необхідно з урахуванням тенденцій розвитку освіти, в яких найбільш яскраво виявляються як сучасні особливості та потреби освіти, так і майбутнє освіти [3, с. 15].

Мета статті – проаналізувати проблему якості освіти у вищих педагогічних навчальних закладах України та підходи до її вирішення.

Виклад основного матеріалу. Проблема якості освіти виявляється у протиріччі між сучасними потребами виробництва, економіки і суспільства та системою освіти, що не завжди та не в усьому відповідає цим потребам. Точніше кажучи, якість освіти не дозволяє ставити та вирішувати ті цілі розвитку, які необхідні сучасному суспільству. У деяких сферах спостерігається зниження якості освіти відносно минулого [7, с. 59].

Для вирішення цієї проблеми, вважає В. Полянський, необхідне загальне усвідомлення важливості якості освіти, установлення причин його зниження або уповільненого росту, формування системи управління якістю в комплексі всіх її параметрів – спеціалізації функцій аналізу, планування та контролю, створення механізмів мотивування, диверсифікованості управлінської діяльності за критеріями якості [6, с. 54].

М. Згуровський зазначає, що для нас сьогодні винятково велике значення мають сама ідея та філософія якості освіти. Це не тільки практичне, а й наукове осмислення проблеми якості освіти, усвідомлення того, що сьогодні вирішальну роль відіграє особистісна свідомість – це не стільки обсяг знань, скільки сама їхня структура, нова методологія мислення, підходи до рішення професійних задач, практичний зміст освіти. Саме це сьогодні є найбільш важливим у розумінні якості освіти. В узагальненому вигляді це виявляється як проблема рівня освіти. А професійна свідомість тим і відрізняється, що вона характеризує не стільки ступінь спеціальної підготовки, скільки загальний освітній рівень, що відбиває здатність і потребу в самоосвіті, культурі та методології мислення, адаптивні й інноваційні можливості діяльності, світогляд і соціальні позиції. Поглиблення спеціалізації освіти не завжди корисне, якщо воно не супроводжується підвищенням загального рівня освіти [9, с. 20].

Забезпечення якості неможливе в організації, яка не визначила своєї мети, або місії. Якщо професорсько-викладацький склад або вчителі у школі мають різні підходи до навчання, то вони будуть використовувати різні заходи для реалізації свого бачення якості.

Процес формування місії вимагає часу. Потрібен рік, а інколи й більше, щоб визначити місію, яка поділитиметься всіма працівниками і буде керівництвом до дій як на перспективу, так і під час прийняття поточних рішень. Необхідно вирішити, місія буде розроблена раз і назавжди чи буде визначена як перехідна на певний період часу. Розробка місії може ґрунтуватися на аналізі різних видів діяльності. Такий підхід передбачає не тільки визначення відповідності місії дій та їх результатів, але й визначення потреби в уточненні місії чи її модифікації у контексті набутого досвіду. З цієї точки зору оцінювання дій, які є аспектом забезпечення якості, також може призвести до перегляду місії [2, с. 43].

Найчастіше вживаним, судячи з частоти цитування, у вітчизняній літературі є наступне визначення: "Якість вищої освіти розуміється як збалансована відповідність вищої освіти (як результату, як процесу, як освітньої системи) різноманітним потребам, цілям, вимогам, нормам, стандартам" [5]. Це розуміння включає і процесуальні і результативні характеристики, у вужчому ж сенсі "якість вищої освіти" – "якість підготовки фахівців з вищою освітою".

Отже, основу розуміння категорії "якість" складають такі положення: якість – сукупність властивостей; якість структурна; якість динамічна, вона змінюється у міру виявлення її нових властивостей і залежить від управління процесом навчання, індивідуальних особливостей тих, хто навчається і ряду інших чинників; якість – поняття відносне і має два аспекти: відповідність стандартам і відповідність запитам споживача; якість пов'язана з кількістю, її єдність виражається категорією заходів.

Відомо, що ефективність та якість є ключовими параметрами, за якими судять про суспільно-економічну значущість сфери освіти. Але якщо ефективність, зазвичай, розглядається як економічна або економічно-управлінська траєкторія, то поняття якості, що включає в себе поряд із економічними соціальні, пізнавальні та культурні аспекти освіти, сприймається як всезагальна інтегральна характеристика освітньої діяльності, її результатів.

Інтегральний результат освіти особистості – це її вмотивованість, здібності й готовність до розвитку за умов мінливого світу. Інакше кажучи, головний результат освіти – це не знання, уміння та навички, а особистість випускника, одним із системних якостей якого є навченість під час випуску з навчального закладу і багатосторонній саморозвиток у майбутньому, що веде до збереження цілісності світобачення і професійної мобільності [3].

Керівник Дослідницького центру проблем якості підготовки фахівців Н. Селезньова говорить про те, що якість вищої освіти (у широкому сенсі) – це збалансована відповідність вищої освіти (як результату, як процесу, як освітньої системи) різноманітним потребам, цілям, вимогам, нормам (стандартам); системна сукупність ієрархічно організованих, соціально значущих сутнісних властивостей (характеристик, параметрів) вищої освіти (як результату, як процесу, як освітньої системи).

Погіршення якості вищої освіти в Україні є закономірним наслідком багатьох чинників: інтенсивної комерціалізації освіти; значної інтенсифікації праці за край низької оплати праці викладачів; недостатньої матеріальної бази, відсутності в більшості ВНЗ науково-технічної та інноваційної інфраструктури (на інформатизацію ПТУ і ВНЗ у 2009 р. передбачено в 22 рази менше коштів, ніж у 2008 р.); неефективної наукової діяльності викладачів ВНЗ (нею реально займаються лише 20 % науково-педагогічних працівників); застарілої структури підготовки спеціалістів; відтворення і передавання студентам неконкурентних знань; дублювання підготовки з деяких напрямів і спеціальностей у межах певного регіону. Як результат – навіть провідні українські ВНЗ нерідко постачають на ринок праці явно неконкуренто-

спроможних випускників. Відбувається девальвація вищої освіти як засобу одержання професійних знань [7].

Ми розмежуємо два основні підходи до управління якістю освітньої послуги. Перший вимагає від неї відповідності певним стандартам – вимогам законодавства, навчальним планам і програмам тощо. Цими питаннями в усіх країнах опікуються спеціальні урядові структури (міністерства, комітети з освіти). В Україні подібну функцію могла б виконувати також система незалежного оцінювання знань випускників ВНЗ, наприклад, Національна атестаційна служба з розгалуженими центрами на місцях, яка функціонує на госпрозрахунковій основі. Потребує також вивчення питання запровадження системи сертифікації кваліфікацій випускників, яка проводиться після закінчення навчального закладу і слугує для підтвердження кваліфікації, присвоєної навчальним закладом. Така практика прийнята, зокрема, у Росії. Випускники, які успішно проходять процедуру сертифікації кваліфікації (за даними інших країн, до 40 % випускників), не мають проблем із працевлаштуванням.

Другий підхід пов'язує якість освіти із задоволенням економічних інтересів численних стейкхолдерів, зацікавлених у розвитку вищої освіти та контролі її якості, – роботодавців, студентів, викладачів і органів влади. Залучення стейкхолдерів до розроблення і запровадження процедур забезпечення якості важливо не тільки з погляду відповідальності перед суспільством і урядовими установами, але й для гарантії того, що освітні програми задовольняють потреби студентів і ринку праці. Особливої уваги потребує участь в оцінюванні якості освіти студентами і роботодавцями як споживачами освітніх послуг [4].

Формами участі студентів у діяльності із забезпечення якості освіти можуть бути: 1) анкетування з метою проведення внутрішнього оцінювання якості навчання у ВНЗ; 2) консультування експертів, що проводять зовнішнє оцінювання якості освіти; 3) участь у зовнішніх перевірях ВНЗ або навчальних програм у складі експертних груп або як спостерігачі; 4) участь у роботі державних агентств забезпечення якості. Студенти більшості країн – учасниць Болонської угоди беруть участь у трьох із чотирьох рівнів участі в контролі якості вищої освіти.

Практика залучення роботодавців до оцінки якості освіти поширена у багатьох країнах. Так, Фінляндія, Ісландія, Іспанія, Швеція при проведенні оцінки якості освіти включають до складу експертів представників із неакадемічного середовища. Об'єднане Королівство є однією з небагатьох країн, де представники роботодавців і промислових підприємств безпосередньо включені до керівництва діяльністю Агентств із забезпечення якості (Quality Assurance Agency) та до контролю за дотриманням Кодексу практики забезпечення академічної якості і стандартів у вищій освіті (Code of Practice for the Assurance of Academic Quality and Standards in Higher Education) [8].

Однак якість освіти доволі важко формалізується. Річ у тім, що ВНЗ продають свої послуги на ринку довірчих товарів, якість яких не можна оцінити прямо. До того ж характерною рисою освітнього ринку є асиметрія інформації. Споживачі фактично не знають, що вони купують. Не завжди й зрозуміло, чи купили вони щось узагалі.

При цьому виникає серйозне протиріччя. Майбутні студенти (а в подальшому працівники) мають наміри вступити до такого навчального закладу, який дає найбільш якісну підготовку з обраної спеціальності, з гарними можливостями працевлаштування, одержання високої зарплати і швидкого кар'єрного зростання. Держава ж і приватні роботодавці бажають отримати після навчання у ВНЗ найбільш здібних випускників, які забезпечать високу ефективність діяльності їхніх підприємств. Однак абітурієнти не хочуть втрачати час і кошти на одержання освіти, яка *ex post*, уже після закінчення ВНЗ, може виявитися неконкурентоспроможною. Вони прагнуть знати про перспективи освіти, набутої в тому чи іншому ВНЗ, *ex ante*, тобто ще до вступу до нього. Роботодавці ж не хочуть, а часто й не можуть втрачати час і гроші на з'ясування здібностей кандидата *ex post*, після прийому на роботу. Вони воліли б з'ясувати можливості випускника ВНЗ *ex ante*, до того, як той почне виконувати свої посадові обов'язки [1].

За таких умов якість освіти починають визначати шляхом рейтингування ВНЗ. В Україні найбільш впливовими є три національні рейтинги – журналу "Кореспондент", "Топ-200 Україна і "Компас", розроблений компанією SKM і Благодійним фондом Р. Ахметова. Але єдиної комплексної системи оцінки ВНЗ немає. Скажімо, рейтинг ВНЗ "Компас" базується на оцінках роботодавців та задоволеності самих студентів одержаними знаннями. У методиці ж рейтингування ВНЗ, запропонованій наприкінці 2008 р. Міністерством освіти і науки України, акцент робиться на реалізації наукового потенціалу вищої школи і не враховуються ні відгуки експертів і роботодавців, ні досягнення випускників [9].

Особливої уваги потребують міжнародні рейтинги, які відбивають позиції ВНЗ у світовій освітній системі. Найбільш популярними з них є: Academic Ranking of World Universities Шанхайського університету, Times Higher Education, Newsweek і рейтинг Паризького університету. Донедавна жоден із ВНЗ України не був представлений і у світових рейтингах університетів (крім рейтингу ВебOMETРИКС, де "найуспішніший" український ВНЗ посідає 1481-е місце). У 2009 р. кілька українських ВНЗ увійшли до "Рейтингу провідних університетів світу", підготовленого російськими дослідниками. Хоча вважається, що для появи в рейтингу "Таймс" у деяких українських ВНЗ є непогані шанси [10].

Отже, аналіз наукової літератури, показав, що проблема якості освіти – одна з центральних у сучасній освітній політиці і науці, оскільки вона пов'язана з вирішенням комплексу завдань, спрямованих на розвиток особистості з високими моральними прагненнями та мотивами, її підготовку до життя в

мінливому і суперечливому світі. Більшість науковців і практиків, які працюють у галузі освіти, вважають проблему підвищення якості освіти центральною для реформування освіти в цілому.

Висновки. Головним сьогодні є усвідомлення цієї проблеми, розуміння того, що таке якість освіти, чим вона визначається та від чого залежить, як її можна підвищити та чому з таким утрудненням просувається цей процес. Але, сьогодні має місце загрозлива тенденція до погіршення у масовому вимірі саме якості освіти, що пов'язано з цілою низкою причин: у системі державних пріоритетів освіта не вважалася суттєвим фактором суспільного розвитку, тому для свого виживання державний сектор освіти змушений був ввести контрактну форму навчання, залучивши таким чином інвестиції від населення в розмірах, що перевищують половину його потреб. Як наслідок, економічні критерії витіснили критерії вимогливості на фоні невисокої престижності новітніх знань; вищим навчальним закладам відводиться другорядна роль у проведенні передових наукових досліджень, які є основою елітної університетської підготовки. У результаті суттєво знижується науковий рівень педагогічних колективів, наукових шкіл, дослідницьких центрів вищих навчальних закладів; ще не досить розвинутими є інститути контролю та управління якістю навчання, з чим тісно пов'язані процеси ліцензування, акредитації, атестації вищих навчальних закладів (ВНЗ) і не тільки внутрішні, а й зовнішні, тобто європейськими організаціями. Отже, перед вищою професійною освітою в Україні, як бачимо, стоять дуже складні завдання. Лише забезпечивши високу якість освітніх послуг, можна бути впевненими у виконанні вищою освітою своєї місії, створенні нею умов для розвитку людського потенціалу країни.

Література

1. Буряк Т. П. Якість освіти у вищій школі / Т. П. Буряк. – К. : Наукова думка, 2009. – 200 с.
2. Вяткин П. В. Качество образования / П. В. Вяткин. – М. : Педагогика, 2010. – 153 с.
3. Качалов В. Проблемы управления качеством в вузах / В. Качалов // Стандарты и качество. – 2000. – № 5. – С. 82–85.
4. Кремень В. Нові вимоги до якісної освіти / В. Кремень // Освіта України. – 2006. – 20 черв.
5. Полянский В. К. Качество образования / В. К. Полянский. – М. : Наука, 1999. – 221 с.
6. Энциклопедический словарь / под ред. С. М. Самойленко. – М. : БСЭ, 1948. – 682 с.
7. Ясінець П. С. Якість освіти у ВНЗ / П. С. Ясінець. – К. : Лібра, 2008. – 212 с.
8. Яременко П. С. Якість освіти в Україні / П. С. Яременко. – К. : Лібра, 2011. – 157 с.